

СІЛЬСЬКА СІМ'Я ЯК ФАКТОР СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ

У статті розкривається специфіка життєдіяльності сільської сім'ї як фактору соціальної адаптації підлітків.

Ключові слова: сім'я, соціальна адаптація, підлітки, сільські підлітки.

СЕЛЬСКАЯ СЕМЬЯ КАК ФАКТОР СОЦИАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ ПОДРОСТКОВ

У статті розкривається специфіка життєдіяльності сільської сім'ї як фактора соціальної адаптації підлітків.

Ключевые слова: семья, социальная адаптация, подростки, сельские подростки.

Alendar' N.I. RURAL FAMILY AS FACTOR of SOCIAL ADAPTATION of TEENAGERS

In the article the specific of vital functions of rural family opens up as to the factor of social adaptation of teenagers.

Keywords: family, social adaptation, teenagers, rural teenagers.

Важливе місце в соціалізації та соціальній адаптації особи займає сім'я. З огляду на це проблема аналізу специфіки життєдіяльності сільської сім'ї як фактора соціальної адаптації підлітків є актуальною і важливою.

З аналізу соціально-педагогічної літератури ми стверджуємо, що соціальне становище й успішність соціальної адаптації сільського підлітка зумовлені передовсім задоволенням його потреб у розвитку (доступ до здобуття освіти, спілкування з ровесниками та дорослими, забезпечення книжками, умовами життя в сім'ї); соціальних потреб (участь у прийнятті рішення в сім'ї, громаді, неформальних дитячих об'єднаннях, проведення дозвілля); емоційних (любов, щастя, почуття безпеки, гідність, впевненість у собі); духовних потреб (усвідомлення цінності життя, розуміння морально-естетичних категорій); фізичних (харчування, здоров'я, захист). А тому доцільно, на нашу думку,

визначити такі провідні фактори соціальної адаптації сільського підлітка, як: сім'я, родина; засоби духовного та культурного впливу; традиції, звичаї, обряди; релігія; вулиця, соціальне середовище; школа.

Сім'я - це соціальна група, яка складається з чоловіка та жінки, котрі перебувають у шлюбі, їх дітей (власних або прийомних) та інших осіб, поєднаних родинними зв'язками з подружжям, кровних родичів і здійснює свою життєдіяльність на основі спільного економічного, побутового, морально-психологічного укладу, взаємної відповідальності, виховання дітей. Сім'я завжди виступає моделлю конкретного історичного періоду розвитку суспільства, відображає його економічні, моральні й духовні суперечності, а отже, є своєрідним центром адаптації та соціального захисту особистості.

Як свідчить аналіз різних наукових джерел і даних експериментального дослідження, сім'я, в якій дитина живе і виховується, є першою і основною ланкою формування особистості дитини на основі безпосереднього спостереження та аналізу життя власної родини. Ставлення батьків до навколишнього світу, освіти, професійних навичок, друзів, передусім, впливає на дитячу свідомість. У родині дитина сприймає основні закони сімейного спільного життя: любов і повагу до батьків, дідусів і бабусь, інших людей. Вона вчиться піклуватися про молодших і допомагати слабшим, проймається співчуттям і милосердям, закладаються основи працьовитості, старанності, формуються навички відповідальності.

Виховання в сім'ї має вирішальне значення у формуванні особистості відповідно до вимог суспільства. Якщо в сім'ї панує українська культура і мова, рідні звичаї, якщо батьки виявляють прихильність до всього українського, то це й зберігає виховну традицію.

За твердженням К.Д.Ушинського, „суспільним вихованням є для народу його сімейне виховання. У сім'ї природа готує в організмі дітей можливість повторення і подальшого розвитку характеру батьків. Організм нових поколінь у народі несе в собі можливість збереження і дальшого розвитку історичного характеру народу” [7;162].

Сім'я відновлює духовні і фізичні сили людини, заряджає її енергією для активної участі в суспільному житті. В ній відбувається не тільки фізичне народження людини, але і первинна соціалізація, духовне дозрівання особистості. Особливо актуальним це є для підлітків, адже саме в підлітковому віці, коли найінтенсивніше відбувається розвиток самосвідомості, батьківське ставлення набуває вирішального значення для становлення і закріплення образу „Я”. Цей образ і ставлення до себе формується під впливом того образу, що склався у батьків. Спілкування батьків з дитиною зумовлюється установками стосовно неї, які відображають особливості їх сприймання та розуміння дитини.

Українські вчені В. Слюсаренко і М. Лукашевич соціальну адаптацію розглядають як завершальний, кінцевий етап адаптації людини загалом, який ґрунтується на біологічній та психічній адаптації [5;15].

На думку П.С. Кузнєцова, адаптація визначається як процес, що зумовлює безперервний розвиток особистості, а не як стан, феномен або результат. Адаптація є цілісний, динамічний, безперервний, відносно стійкий процес встановлення відповідності між сукупним рівнем найбільш актуальних на означений момент (перспективу) потреб особистості і наявним рівнем задоволення потреб, що визначають безперервний розвиток особистості [8;36].

Соціальне становище підлітка, який народився і виріс у селі, на даний час недостатньо досліджена. Тому, насамперед, зупинимось на сільській сім'ї як головному факторі соціальної адаптації особистості сільського підлітка.

Сучасна українська сільська сім'я переживає важкі часи. Рівень життя більшості сімей став нижчим за мінімальні соціальні стандарти, внаслідок чого посилилась економічна, психологічна і моральна нестійкість сім'ї. Економічні перетворення, демографічні проблеми, криза в політиці, культурі - все це відбивається на життєдіяльності сучасної сім'ї, при цьому поглиблюється її дезорганізація.

Тому, сім'я як соціальний інститут перебуває у стані гострої кризи, що, звичайно, негативно впливає на виконання нею основних функцій, тобто на життєдіяльність сім'ї: матеріально-економічне забезпечення, житлово-побутові умови. Становище сільської родини визначається як важке. Основна проблема –

це відсутність необхідних коштів, скрутне матеріальне становище, родини живуть за рахунок власного підсобного господарства, дорослі члени родини не отримують заробітної плати, не працюють через відсутність роботи. Безнадійне становище сільської сім'ї призводить до втрати сімейних цінностей, знижує культурний рівень населення. Це, в свою чергу, створює певний морально-психологічний клімат, який впливає на духовність сім'ї, виховання дітей, організацію вільного часу членів сім'ї.

Соціально-економічна ситуація в Україні викликає природну розгубленість населення, стурбованого пошуком свого місця в суспільстві. Одна з найбільших і найгостріших проблем сім'ї - проблема розлучень. Розлучення в Україні з кожним роком стають дедалі звичним явищем. За даними Держкомстату, їх кількість дорівнює половині від усіх одружень. Серед основних причин – подружня невірність, матеріальні негаразди і банальне “не зійшлися характерами”. Разом з неповними сім'ями, велике число нестабільних, конфліктних сімей. В цілому по країні через розлучення щороку понад 700 тис. дітей залишається без одного батька, 500 тис. народжується поза шлюбом. Близько 60% дітей - сироти при обох батьках. Важлива проблема масового виїзду українських громадян за кордон. Батько чи мати, а іноді і обоє батьків їдуть за кордон на роботу, залишаючи дітей на родичів. Страшними є проблеми алкоголізму, безробіття, безгрошів'я. Суперечливість поглядів батьків не дають можливості підлітку осмислити, хто із батьків правий, а хто - ні, що добре, а що погано. Все це вкрай негативно позначається на соціалізації та соціальній адаптації сільських підлітків. Адже фундаментом життєвих планів є конкретні соціальні, економічні, політичні і духовні умови суспільства на кожному етапі його розвитку.

Недостатність уваги з боку дорослих робить особистий світ підлітка соціально вузьким. В зв'язку з формуванням рефлексії дитина особливо чутлива до безтактовності дорослої людини. Частіше всього ми спостерігаємо у підлітковому віці авторитарний стиль спілкування в системі „Дорослий-Підліток”.

Від того, як батьки сприймають і розуміють підлітка, його потреби, інтереси, психологічні стани та переживання, а, отже, відповідно і взаємодіють з ним, залежить сприймання і оцінка підлітком себе, формування позитивного чи негативного образу “Я”, прийняття чи неприйняття своєї особистості. Батьківські установки щодо дітей впливають на усвідомлення ними мотивів своєї поведінки і діяльності, формування цінностей і ідеалів, вироблення оцінок і самооцінок, за якими діти оцінюють себе і людей, що їх оточують. Усе це позначається на соціальній адаптації підлітків.

У сім'ях, де відношення батьків і дітей характеризуються байдужістю, лицемірством, підліток важко оволодіває позитивним соціальним досвідом. Дитина у такій сім'ї рано втрачає здатність спілкування з батьками. Вплив сім'ї на підлітка є сильнішим, ніж вплив школи, суспільства в цілому. Це витікає із ряду особливостей, характерних для сім'ї, як наприклад, її малочисленність, що полегшує можливість безпосереднього емоційного контакту і міжособової взаємодії. У цьому контексті, І.С. Кон вважає, що немає жодного соціального чи психологічного аспекту поведінки підлітків, який би не залежав від їх сімейних умов.

У соціальному відношенні підліток починає активно входити в світ дорослих. З'являються авторитетні дорослі, оцінка особистості змінюється. Дорослі часто з запізненням фіксують нові зміни, збільшується кількість негативних оцінок. В мотивах спілкування переважає потреба отримати підтримку зі сторони дорослого. Основні потреби пов'язані з успішністю у школі. Але в той же час часто трапляється погіршення результатів навчання. В зв'язку з цим змінюються відносини з батьками. Американський психолог А. Адлер стверджував, що 30% підлітків мають труднощі у спілкуванні з батьками, 70% переживають ці стосунки, 20% вступають у конфліктні стосунки, 10% дітей протестують, частіше покидаючи рідну домівку. Зростає потреба у спілкуванні з однолітками. Часто дівчата-підлітки переживають почуття самотності, і в зв'язку з цим часто не можуть залишатися наодинці з собою. Вчені вважають, що підлітковий вік характеризується вакуумом мотивації, але водночас вона характеризується прагненням до самоствердження [1].

Важливу роль у соціальній адаптації сільських підлітків відіграють сімейні традиції — один з основних засобів виховання, тому що перш, ніж потрапити в школу (ясла, інший колектив), дитина пізнає себе й ідентифікує в родині. Найнебезпечнішою для української нації представляється втрата позитивних традицій. Як відомо, для селянина основоположним є відтворення способу життя предків. Традиції декількох поколінь, дозволяють дитині усвідомити свій зв'язок з бабусями, дідусями, загальними предками, дозволяють дитині пишатися своєю родиною. На жаль, у наш складний час, коли були зруйновані чимало родин, багато родичів втратили зв'язок, шанувати сімейні традиції стало дуже складно. Тому виникла потреба виробити традиції свої власні, що допомагають родині частіше збиратися разом для того, щоб люди, що живуть під одним дахом, почували себе дійсною родиною. Тут постає питання про те, які традиції, що виробляються в родині, найбільш значимі. Непогано, якщо в родині склалася традиція проводити кожне літо в подорожі, це розширює коло знайомств, допомагає дитині довідатися і побачити світ, учить його спілкуванню. На жаль, сільські сім'ї не можуть собі це дозволити. Проте варто відмітити, що багато релігійних свят у сільських сім'ях, все ж таки, зустрічають великою родиною. Це допомагає сільському підлітку бути більш впевненим у майбутньому, відчувати себе частиною великої родини, яка завжди його підтримає.

Отже, сільські підлітки стикаються з комплексом проблем, зумовлених специфікою взаємодії з оточуючим середовищем: певною замкненістю сільського життя, умовами життєдіяльності сім'ї, недостатньою інфраструктурою тощо. У сільських дітей значно нижчий рівень можливостей для самореалізації в інтелектуальній і творчій діяльності. Вони значно гірше адаптуються до умов ринкової економіки через низький рівень знань. Сільські діти впевнено відчують себе у сільській місцевості і погано орієнтуються в місті. Більшість з них уже вживають алкоголь, палять. Умови життя сільської дитини специфічно впливають на адекватне задоволення її потреб в набутті освіти, охороні здоров'я, безпечних умовах життя тощо. Тому, проблема адаптації сільської дитини тісно

пов'язана із задоволенням її потреб, що забезпечують умови для нормальної життєдіяльності і успішного формування особистості дитини.

Сучасне село характеризується щільністю населення, невеликим числом мешканців у віддалених населених пунктах. У сільській місцевості відсутня анонімність спілкування, соціальні ролі формуються слабо. Велике значення мають сильний соціальний контроль спільноти над поведінкою людей, місцеві звичаї, авторитети. Часто село є замкненою системою.

Як висновок, ми стверджуємо, що для покращення становища сільської сім'ї та становища сільських підлітків необхідно:

- розробити і здійснювати невідкладні заходи щодо підсилення соціальної підтримки сільських родин, які її потребують;
- забезпечити мінімальні життєві стандарти для повноцінного виконання сім'єю своїх репродуктивних і виховних функцій;
- розробити інноваційні соціальні програми, які будуть направлені на відродженні сільської сім'ї.

Все це передбачає, на нашу думку, створення умов для переорієнтації стратегій сільських сімей – з стратегії виживання на стратегію розвитку, що може бути реалізовано тільки при повноцінному доступі сільських жителів до всіх ресурсів і досягнень нашої держави.

Література

1. Адлер А. Индивидуальная психология как путь к познанию людей и самопознанию // Адлер А. Очерки по индивидуальной психологии. - М., 2002.]
2. Волинець Л.С., Зінченко А.Г., Іванова І.Б. та ін. Соціально-економічні проблеми дитинства в сучасному українському селі. – К.: „Акадампрес”, 1998. – 136 с.
3. Кон И.С. Психология старшеклассника. – М.: Просвещение, 1982. – 260 с.
4. Савка В. Є. Соціальний потенціал сучасної сільської сім'ї: проблеми формування та реалізації. – К., 1995.

5. Слюсаренко В., Лукашевич М. Соціальна адаптація людини: сутність, функції, процес (Соціальна педагогіка і адаптивність особистості). - Суми 1994. - 137 с.
6. Соціальне відродження та розвиток села в умовах ринкової економіки / За ред. І.Вдовиченко. – К.: Урожай, 1992. – 204 с.
7. Ушинский К.Д. О народности в семейном воспитании // Собрание сочинений. - М., 1948. - Т.2.
8. Кузнецов П.С. Адаптация как функция развития личности. - Изд-во Саратовского ун-та, 1991.

Алендарь Н. І. Сільська сім'я як фактор соціальної адаптації підлітків / Н. І. Алендарь // Матеріали третьої міжнар. соц.-пед. конф. “Соціально-педагогічні аспекти сприяння здоров'ю учнівської та студентської молоді”, (20 жовт. 2008 р.). – Луцьк, 2008. – С. 27–34.